

Araştırma Makalesi
Research Article

**Gölbaşı Gölü (Hatay) Tatlı Su Midyelerinin Ekonomik Değer
Taşıyan Özelliklerinin Araştırılması**

Hülya ŞEREFİLİŞAN

Mustafa Kemal Üniversitesi Deniz Bilimleri ve Teknolojisi Fakültesi, 31200 İskenderun/HATAY

* Sorumlu yazar: Tel: +90 326 614 16 93
e-posta: hulyasereflisan@hotmail.com

Geliş Tarihi: 17.06.2014
Kabul Tarihi: 22.07.2014

Abstract

Investigation On Economical Characteristics Of Freshwater Mussels In Gölbaşı Lake (Hatay)

A new industry has been developed based on shell bivalves sector in fisheries activities. Billion \$ employment for thousand people has been provided by this sector. This study aim to determine current status of freshwater bivalves production, which areas fresh water bivalves were evaluated and what other alternative areas fresh water bivalves might be evaluated. Freshwater mussels collected from Hatay whether useable in Ottoman hand craft or not will be evaluated. Also, this bivalve's shell could be evaluated in ornamentals and button. In conclusion, freshwater mussels have a huge population how useable other widely spread sectors were investigated. In this study, *Potamidalittoralis* and *Leguminaia wheatleyi* can be evaluated in Ottoman hand craft , *Unio terminalis* can be useable in pearl production as nucleus and *Anodonta pseudodopsis* might be taken in the shell of the decorative arts is obtained. Mussels consumed as a food source. In terms of research results, a product of economic value that has been established in Europe especially in Germany.

Keywords: *Potamida littoralis*, *Leguminaia wheatleyi*, *U. terminalis* and *A. pseudodopsis*, shell industry, nacre, food source.

Özet

Dünya da su ürünleri aktiviteleri içinde, midye kabuğuna dayalı kabuk endüstrisi adı altında bir sektör gelişmiştir. Bu sektörde, binlerce insana milyonlarca dolarlık istihdam alanı oluşturulmuştur. Ülkemizde böylesi bir sektörün varlığını ve bugün ne durumda olduğunu araştırmak üzere tasarlanan bu çalışmada, bölgemiz tatlı su midyelerinden *Potamida littoralis* (Cuvier, 1798), *Leguminaia wheatleyi* (Lea, 1862), *Unio terminalis* (Lea, 1863) ve *Anodonta pseudodopsis* (Locard, 1883)'in hangi alanlarda değerlendirildiği ve alternatif değerlendirilme sahalarının ne olabileceği konusunda cevap alınmaya çalışılmıştır. Bu amaçla, Ülkemiz için azımsanmayacak bir populasyon gösteren tatlı su midyelerinin Hatay ilinden toplanan kabuklarının eski Osmanlı el sanatı olan sedef kakmacılığı ile düğme ve süs eşyası yapımında değerlendirilmeleri araştırılmış ve daha geniş yelpazede yer alacak şekilde nasıl değerlendirilebileceği konusunda açıklık getirilmeye çalışılmıştır. Gölbaşı Gölü'nde bulunan midyelerden özellikle *P.littoralis* ve *L.wheatleyi*'nin sedef kakmacılığında değerlendirilebileceği, *U. terminalis*'in inci üretiminde nükleus olarak kullanılabilmesi ve *A. pseudodopsis*'in kabuk süsleme sanatında değerlendirilebileceği sonucu elde edilmiştir. Midyelerin besin kaynağı olarak tüketilmesi yönünde yapılan araştırma sonucunda, Almanya başta olmak üzere birçok Avrupa ülkesinde pazarı olan bir ürün olduğu tesbit edilmiştir.

Anahtar kelimeler: *Potamida littoralis*, *Leguminaia wheatleyi*, *Unio terminalis* ve *Anodonta pseudodopsis*, kabuk endüstrisi, sedef, besin kaynağı.

Mollusca şubesi içinde avcılığı ve yetiştiriciliği yaygın olarak yürütülen canlı grubu bivalvia sınıfıdır. Bu grup üyeleri olan midyeler, besin amaçlı tüketildikleri gibi, sedef ve inci elde etmek üzere, kabuk endüstrisi adı altında geniş bir yelpazede yer alarak ekonomiye katkı sağlamaktadır (Şereflişan, 2003; 2005). Ancak ülkemizde, Bivalvia sınıfına ait su canlılarını tüketim alışkanlığı oldukça azdır. Geleneksel beslenme şekli, ekonomik ve kültürel yapı bu tüketim alışkanlığını etkileyen önemli faktörlerdir. Buna rağmen, midye tüketiminin az da olsa, deniz midyesi olarak Ege bölgesi başta olmak üzere, Marmara, Karadeniz ve Batı Akdeniz bölgesinde daha yaygın olduğu görülmektedir. Tatlı su midye tüketimi ise yok denecek kadar azdır (Şereflişan, 2003).

Anadolu tatlı su midyeleri 4 gruba ayrılmaktadır. Bunlardan birincisi, Avrupa merkezli olup Tuna ırmağı aracılığı ile gelen ve Türkiye'nin batısına dağılmış olan gruptur (2 *Unio* ve 1 *Anodonta* türü). İkincisi, Doğu Akdeniz formu olup Nil ve Akdeniz sahilleri aracılığı ile gelmiş Türkiye'nin güneyini kapsayan Antalya-Hatay şeridinde ve özellikle Asi nehri (Orontes), Amikgölü (Horus) ve Çukurova (Cilicia) merkezli gruptur (3 *Potamida*, 4 *Unio*, 2 *Leguminia* ve 1 *Gabillotia* türü). Üçüncüsü, Güney Asya'dan göç eden, güneydoğu Anadolu da yayılış gösteren gruptur (2 *Unio*, 1 *Pseudodontopsis*, 1 *Legu-minaia* ve 1 *Sinanodonta* türü). Dördüncü grup ise, Güney Rusya'dan gelmiş olan ve Sakarya Irmağı ile Türkiye'nin doğusuna yayılış gösteren gruptur (3 *Unio*, 1 *Pseudodontopsis* ve 4 *Anodonta* türü) (Çetinkaya, 1995).

Tatlı su midyelerinin kabukları, geçmişten günümüze inci üretimi başta olmak üzere, kabuk endüstrisi ve diğer alanlarda değerlendirilmektedir. Tarihi gelişim içerisinde insanoğlunun inciye olan ilgisi çok eski çağlara dayanmaktadır. 1850'lerde midye balıkçılık endüstrisi kurularak, doğal kaynaklardan bolca

avlanılmış (Olson, 2002), 1889 yılında avcılıkla elde edilen midyelerin kabukları düğme yapımında kullanılmaya başlanmıştır (Williams vd., 1993). 1900'lü yıllarda Amerika Birleşik Devletlerinde, doğadan toplamak suretiyle yapılan tatlı su midyesi üretimi nedeniyle o zamanlar 297 türü bilinen tatlı su midyelerinin 100 yıl içerisinde 37'sinin nesli tükenmiştir (Chatters, 1998).

İkinci dünya savaşına kadar A.B.D.'den ihraç edilen tatlı su midyeleri uzak doğu ülkelerinde inci üretiminde ve kabuk endüstrisinde kullanılmış, ancak İkinci Dünya savaşından sonra plastik üretimine dayalı endüstrinin gelişimiyle midye kabuğu endüstrisinde gerileme dönemi başlamıştır (Cochran ve Layzer, 1993). 1950'li yılların sonlarında, Kuzey Amerikadan avlanılan tatlı su midyesi Japonya'ya kültür inci üretiminde kullanılmak üzere ihraç edilmiş, 1960'larda Japonya da, anaç istiridyeye inci çekirdeği (nükleus) olarak tatlı su midye kabuğu kullanılarak, kültür inci üretimine başlanmıştır (Cochran ve Layzer, 1993). Kültür inci sektörünün gelişmesiyle birlikte, Asya ülkelerinde ve Kuzey Amerika da tatlı sumidye avcılığı hız kazanmıştır. 1990'larda 50 milyon dolar değerinde olan tatlı su midye kabuğu ticareti, 2002 'lerde 35 milyon dolara gerilerken, 2009'dan sonra tekrar yükselişe geçmiştir (Williams vd., 1993; Cartier ve Krzemnicki, 2012).

Dünya kabuk endüstrisi ve inci üretiminde önemli bir yeri olan Unionidae familyası tatlı su midye türlerinden bazıları, Hatay ilinin Gölbaşı Gölü'nde ve bu bölgedeki sulama kanallarında bulunmaktadır (Şereflişan, 2003).

Potamida littoralis (Cuvier, 1798), *Leguminiaia wheatleyi* (Lea, 1862), *Unio terminalis* (Lea, 1863) ve *Anodonta pseudodontopsis* (Locard, 1883) türleri yoğun olarak bu bölgede bulunmalarına rağmen, bu midyeler, bölge insanı ve ülke ekonomisi bakımından tanınmamaktadır.

Kabuk endüstrisinde ve insan tüketiminde önemi yeterince bilinmeyen bu midye türlerinin kabukları makro düzeyde incelenerek, süsleme sanatı olan sedef kakmacılığına uygunluğu araştırılmıştır. Adı geçen tatlı su midyelerinin ulusal ve uluslar arası arenada ticari olarak ekonomik değerinin araştırılarak ortaya konulması amaçlanmıştır.

Yöntem

Araştırma 2011 yılında Gölbaşı Gölü'nde (36°30'16"N; 36°29'42"E) yapılmıştır. Göl, Amik gölü kurutulduktan sonra oluşturulmuş, Hatay ilinin kuzeydoğusunda yer alan, Antakya'ya 50 km uzaklıkta bulunan bir göldür. 4.000 dönümü sulak sazlık alanlardan oluşan, kaynak suyu ile beslenen gölün toplam debisi yaklaşık 2,5-3 m³/sn ve ortalama derinliği yaklaşık 3,5-4m' dir. Midye örnekleri Gölbaşı Gölü'nün sığ bölgesinde, kepçe ve el tırmığı yardımı ile derin bölgelerdetüplü su altı dalışı (SCUBA) yapılarak toplanmıştır. Toplanan midye örnekleri, eleklerde yıkanarak çamurdan arındırılmış ve etiketleme yapılarak portatif buzluklarla laboratuvara nakledilmiştir.

Gölbaşı Gölü'nden toplanan midyeleri tanıtmak için Gaziantep'e gidilerek sedef kakmacılığı dernek başkanı başta olmak üzere, sedef kakma sanatını iyi bir şekilde yapmaya çalışan büyük ölçekli işletme yetkilileri ile karşılıklı görüşmeler yapılmıştır.

Ülkemizde su ürünleri işleyen ve ihracatını yapan firma temsilcileri ile görüşmeler yapılarak, dört midye türüne ait örnekler firmalara gönderilmiş ve midye etinin tanıtımı yapılmaya çalışılmıştır.

Bulgular

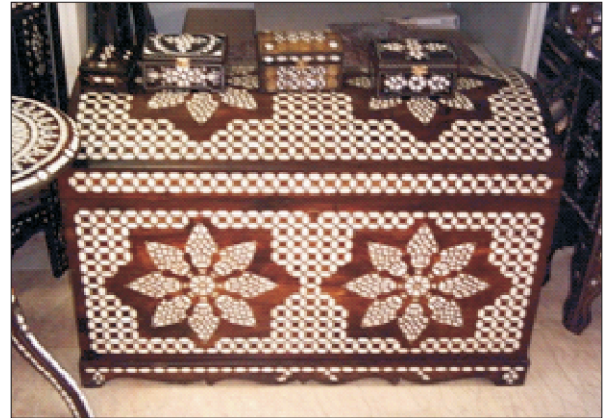
Midye Kabuğunun Gaziantep İlindeki Sedef Kakmacısı İmalatçılara Tanıtılması

Gölden toplanan midye örnekleri Gaziantep'e götürülerek, Sedef Kakmacısı olan

işletmelerle yüz yüze görüşülmüştür. Onlardan işletmeleri hakkında bilgi alınarak, midye kabukları (*P.littoralis*, *L. wheatleyi*, *U. Terminalis* ve *A. pseudodopsis*) tanıtılmış ve satış mağazalarındaki ürünler detaylı bir şekilde incelenmiştir (Şekil 1,2,3).

Şekil 1. Araştırmacının sedef kakma sanatının nasıl yapıldığını öğrenmesi.

Şekil 2. Sedef kakma sanatına ait bir örnek.

Şekil 3. Sedef kakma el sanatı ile yapılmış bir koltuk.

Eski adı “Sedef Kakmacılığı Derneği” olup feshedilmiş olan ve yerine yeni “Gaziantep Bakırcılar ve Sedefçiler Odası Derneği” adıyla kurulmuş dernek yöneticileri ile görüşülmüştür. Yapılan görüşmelerde, bu derneğin daha çok, bakırcılığı ön planda tutan ve sedefkârlığı ikinci plana indirgemiş bir dernek olduğu anlaşılmıştır. Yaklaşık 30-35 sedefkârın olduğu Gaziantep'te, konusunda eskiye dayalı, babadan oğula geçme şeklinde iş yapan, büyük kapasiteli birkaç işletme belirlenerek detaylı görüşme yapılmıştır (Tablo 1).

Yukarıda adı geçen sedefkârlarla yapılan görüşmeler sonunda, Hatay'dan götürülen midyelerin şimdiye kadar sedefçilikte kullanılmadıkları anlaşılmıştır. Uygun süs eşyalarında kullanmaları için midye kabukları bırakılmıştır.

Gaziantep Üniversitesi Güzel Sanatlar Eğitim Merkezi (GÜGEMER) Atölye şefi ile görüşme yapılmıştır. 32 yıllık sedefkâr olan yetkiliye, Hatay ilinden götürdüğümüz midye kabukları tanıtılmış ve sedefçiliğin son yıllardaki durumu hakkında bilgi alınmıştır. Bu merkezde daha önce Hatay ilinden alınan midye kabuklarının kullanıldığı, ancak sadece özel çalışmalarda değerlendirdiklerini ifade etmişlerdir.

Gaziantep sedefkârlarına Hatay ili midye kabuklarının tanıtımından alınan sonuçlara göre; *Leguminaia wheatleyi* ve *Potamida littoralis* türü midyeler, sedefkârlar tarafından

kabuk kalınlığı bakımından iyi, ancak sedef rengi bakımından biraz koyu olarak değerlendirilmiştir. Ahşap üzerine kakılan bu sedeflerin daha açık renkte olması istenilmekte olduğu, bu midyelerin sedefinin koyu pembe eflatunumsu olmasından dolayı daha özel (pahalı) ama az sayıda çalışmalarda tercih edilebileceği bildirilmiştir. Örneğin; Türk Bayrağı çalışması, insan silueti, Osmanlı Tuğrası veya bazı armalarda çok güzel olabileceği belirtilmiştir. *U.terminalis* midye türü işlenmeye uygun olabilir gözüyle bakılarak değerlendirilmeye alınmış, ancak midyelerin kabuk kalınlığı bakımından ince olduğu, bu nedenle sedef kakmacılığı için tercih edilemeyeceği bildirilmiştir. *A.pseudodopsis*'in de kabuğu ince bulunmuş, kullanıma uygun olmadığı ifade edilmiştir.

Midye Etinin İşleme Fabrikalarına Tanıtımı

Gölbaşı Gölü'nde bulunan midyelerin besin kaynağı olarak tüketilebilirliği konusunda bazı işletmelerle iletişim kurulmuştur (Tablo 2). Ar-Ge bölümlerinde değerlendirmeye aldıkları tatlı su midyelerini öncelikle kendileri tanımaya çalışmışlardır. Yurtdışına midye örneği gönderdiklerini, ancak bu midyelerin tonaj olarak miktarını bilmeleri gerektiğini tarafımıza bildirmişlerdir. Aksi takdirde yurtdışı alıcılarına bu ürünün tanıtımı konusunda bir şey yapamayacaklarını ifade etmişlerdir.

Tablo 1. Gaziantep'te Sedef Kakmacılığı yapan büyük ölçekli bazı işletmeler

Sedef Kakmacısı	Midye kabuğu işleme kapasitesi (ton / yıl)	Midye kabuğunun temin edildiği iller	Midye kabuğunun temin edilmiş değeri (TL/kg)
Tuğra Sedefçilik	1.5-2	Malatya	70 krş- 1.5 TL
Öz Osmanlı Sedefçilik	3-4	Malatya ve Ankara Gölbaşı	40 krş- 1.5 TL
Özhitit Sedefçilik	3-4	Malatya, Ankara ve Adıyaman	75 krş- 1 TL
Gümüş Tekin Sedefçilik	3	Malatya	75 krş- 1.5 TL

Tablo 2. Gölbaşı Gölü'nde bulunan midyelerin besin kaynağı olarak tüketilebilirliğı konusunda iletişim kurulan işletmeler

İletişim Kurulan İşletmeler	Konu ile ilgilenenler	Konu ile ilgilenmeyenler
Elmas Gıda Ürünleri ve Nak.San.Tic. Ltd.şti.	+	
Ahmet Aydeniz İnşaat Turizm Gıda Eğitim Öğretim İthalat İhracat ve Tic. A.ř	+	
DardanelÖnentaş Gıda San. A.ř.	+	
Ulubay Soğuk Depo İşl. ve Tic. Ltd. şti.	+	
Ada Dış Tic. Ltd. şti.		+
Deniz Ticaret A.ř.		+
Gelibolu Deniz Ürünleri NakliyaZiraat İnşaat Turizm İthalat İhracat San. ve Tic. Ltd. şti.		+
İstanbul Su Ürünleri ve Gıda San. Nakliyat Tic. Ltd. şti.		+
Kutlubey Su ve Tarım Ürünleri İnşaat Turizm San ve Tic. Ltd. şti.		+
Umurbey Deniz ÜrünlerGıda Turizm İnşaat ve Nakliye İthalat İhracat San. ve Tic. Ltd. şti.		+
AL-ME-JA Sualtı Hizmetleri Deniz ve Tarım Ürünleri Gıda San. ve Tic. Ltd. şti.		+
Perama Gıda Ürünleri San. ve Tic. A.ř.		+

Ancak, bu çalışma kapsamında, stok büyüklüğünü belirleme gibi bir konu araştırılmadığı için ve daha önce de buna yönelik çalışmalar yapılmadığı için bu konuda firmalara bilgi verilememiştir.

İletişim kurulan firmalardan Türkiye de ve Almanya da temsilci firmaları bulunan Elmas Gıda Ürünleri ve Nak.San.Tic. Ltd. şirketinin yetkilileri, Gölbaşı Gölü'ne davet edilerek, hem göldenmidye örnekleri alınmış hem de stok büyüklüğü konusunda göreceli bir yaklaşım sergilenmiştir. Toplanılan midyeler firma yetkilileri tarafından Almanyadaki firmalarına götürülerek değerlendirmeye alınmıştır. Bu araştırmanın sonucunda, Almanya da bu türler için azımsanmayacak bir midye pazarının olduğu bildirilmiştir.

Tartışma

Midye kabuğuna dayalı süsleme sanatı ülkeler bazında incelendiğinde, midye kabukları yalnızca ülkemizde bu denli zarif ve ince bir el sanatı şeklinde işlenmektedir. Gölbaşı Gölü'nde bulunan midyelerinden *U. terminalis* ve *A. pseudodopsis*'in sedef rengi çok güzel ve

uygun, ancak kabuk kalınlığı ince bulunmuştur. Diğer iki tür midyenin (*P. littoralis*, *L. wheatleyi*) kabuk kalınlıkları çok iyi ancak sedef rengi koyu bulunmuştur. Bu iki midye türü sadece özel ve pahalı çalışmalarda kullanılabilme özelliği taşımaktadır. Gaziantep sedef kakmacılığı için gerekli olan midye kabukları Ankara, Malatya ve Adıyaman'dan temin edildiği bildirilmiştir (GÜGEMER, 2006). Hatay ili Gölbaşı Gölü'nden yıllar önce midye satın aldıkları, ancak kabuk yapısı ince olduğu için tercih etmediklerini belirtmişlerdir. Tanıtım için göstermiş olduğumuz *P. littoralis*, ve *L. wheatleyi* türlerini ilk defa gördüklerini, bu tür kabuklarla hiç karşılaşmadıkları için çalışmalarında kullanmadıklarını bildirmişlerdir.

P. littoralis ve *L. wheatleyi* yaşadıkları alan bakımından sediment içine gömülerek yaşamayı tercih eden, nadiren sediment üstünde yaşayan türler oldukları için (Şereflifşan, 2003; Çek ve Şereflifşan, 2006; Şerflifşan vd., 2009; Çek ve Şereflifşan, 2011; Şereflifşan vd., 2011; Şereflifşan vd., 2013) Gaziantep sedefkârlarının bu türleri daha önceden görmedikleri anlaşılmıştır.

Midye etinin tanıtımı için bağlantı kurulan ve midye örneği gönderilen firmalar (Tablo 2) midye etini bazı kriterlere göre değerlendirmişlerdir. Hatay Gölbaşı Gölü tatlı su midyeleri; et randımanının yüksek olması, kabuk büyüklüğünün pazarlama büyüklüğüne uygun olması, et renginin açık renk olup pazarlamaya uygun olması ve tatlı su midyesinin lezzet olarak deniz midyesine benzer olması bakımından firmalar tarafından olumlu görüşler almıştır. Ancak, midyelerin stok miktarının ve populasyon büyüklüğünün belirsizliği bakımından olumsuz görüş alınmıştır. Midye olarak yalnızca deniz midyesi ihracatı yapan bu firmalar bizden midyelerin stok büyüklüğü konusunda net bir bilgi alamadıkları için stok büyüklüğünün belirsizliği, pazar açısından sürekliliği sağlayamayacağından olumsuz görüş sunmuşlardır.

Bu firmalardan yalnızca Elmas Gıda Ürünleri ve Nak. San. Tic. Ltd. Şti. tarafından olumlu dönüş alınmıştır. Hem Türkiye de hem de Almanya da (Elmas Fischhandel GmsH Neckarwiesenstraße) deniz ürünleri ithalat ve ihracatı yapan firma yetkilileri, Almanya başta olmak üzere, İtalya, İspanya, Bulgaristan, Hırvatistan gibi ülkelerden tatlı su midyesi temin edildiği, ancak Avrupada tatlı su midyesi avcılığının yasak olmasından dolayı, ürün temininde çok sıkıntı yaşandığı bildirilmiştir. Türkiye de ki bu midye türlerinin Avrupada ticari olarak değerlendirilmesinin çok daha avantajlı olabileceği rapor edilmiştir.

Sonuç

Hatay ili Kırıkhan İlçesine Bağlı Gölbaşı Gölü'nde bulunan *U. terminalis*, *A. pseudodopsis*, *P. littoralis* ve *L. wheatleyi* 'nin eti ve kabuğu ekonomik bakımından ayrı ayrı araştırılmıştır. Tatlı su midyelerinden *P. littoralis* ve *L. Wheatleyi*'nin kabuğu eski Osmanlı el sanatı olan sedef kakmacılığında değerlendirilebileceği özellikle insan silüeti gibi hassas ve özel çalışmalarda kullanılabilceği bildiril-

miştir. *U. terminalis* ve *A. pseudodopsis*'in kabuk yapısı sedef kakma sanatı için renk olarak çok uygun olduğu, ancak kabuk kalınlığı bakımından uygun olmadığı sonucu elde edilmiştir.

Çalışmada adı geçen tatlı su midyelerinin insan besini olarak tüketimi araştırıldığında, Almanya da azımsanmayacak bir tatlı su midye pazarının olduğu, ancak Avrupa da tatlı su midyesi avcılığının yasak olmasından dolayı, ürün temininde çok sıkıntı yaşandığı bildirilmiştir. Bu anlamda, Hatay ili Gölbaşı Gölü tatlı su midye potansiyelinin, Avrupa pazarında ekonomik anlamda değerlendirilebileceği sonucu ortaya çıkmıştır.

Teşekkür

Bu çalışmayı maddi olarak destekleyen Tarımsal Araştırmalar ve Politikalar Genel Müdürlüğü (TAGEM)'ne teşekkür ederim.

Kaynaklar

- Cartier, L.E., Krzemnicki, M.S. ve Ito, M. 2012. Cultured Pearl Farming and Production in the Federated States of Micronesia. *Gems&Gemology*, 48 (2):108-122.
- Chatters, J.C. 1998. 3chapters: Research Objectives; River Mussel Exploitation; and Conclusions: Environment, Population, and Human Adaptation on the Middle PitRiver. In *Prehistory of the Middle PitRiver, Northeastern California*, edited by J. C. Cleland, KEA Inc., San Diego, CA. In collaboration with J. C. Cleland.
- Cochran, T.G. ve Layzer, J. B. 1993. Effects of commercial harvest on unionid habitat use in the Green and Barren rivers, Kentucky, p. 61–68. In: K. S. Cummings, A. C. Buchanan and L. M. Koch (eds.). *Conservation and management of freshwater mussels. Preceedings of a UMRC-C Symposium. Upper Mississippi River Conservation Committee, Rock Island, Ill.*
- Çek, Ş. ve Şereflişan, H. 2006. Certain reproductive characteristics of the freshwater mussel *Unio terminalis delicatus* (Lea, 1863) in Gölbaşı Lake, Turkey. *Aquacul. Res.*, 37: 1305-1315.
- Çek, Ş. ve Şereflişan, H. 2011. The Gametogenic Cycle of *Leguminaia wheatleyi* (Lea, 1862) in Lake Gölbaşı, Turkey (Bivalvia: Unionidae). *J. Exp. Zool. Part A* 1(315A): 30-40.

- Çetinkaya, O. 1995. Van Gölün'e Dökülen Karasu Çayında Yaşayan Bir Tatlı Su Midyesi Türü *Unio stevenianus* Krynicky 1837 (Mollusca: Bivalvia: Unionidae). Turk J Zool.,20:169-173.
- GÜGEMER, 2006. Gaziantep El Sanatlarını Koruma ve Geliştirme Merkezi. Yayın No: 1. Gaziantep Üniversitesi. 102:62-73
- Olson., D. 2002."Pearls". United States Geological Survey. Retrieved, 21 April 2009.
- Şereflifşan, HO. 2003. Gölbaşı Gölü (Hatay)'nde Bulunan *Unio terminalis delicatus*'un Üreme Biyolojisi ve Yetiştiricilik Potansiyelinin Araştırılması. Doktora Tezi. Çukurova Üniversitesi-Adana.
- Şereflifşan, H. 2005. Hatay ilinde mevcut olan tatlı su midyeleri ve bunların sedef kakmacılığında kullanılması Ekonomik Rapor Dergisi, İskenderun.
- Şereflifşan, H., Şereflifşan, M., ve Soylu, S. 2009. Description of Glochidia of Three Species of Freshwater Mussels (*Unionidae*) From Southeastern Turkey. Malacologia, 51(1): 165- 172
- Şereflifşan, H., Şereflifşan, M., Akyurt, İ., ve Öksüz, A. 2011. Gölbaşı Gölü (Hatay) Tatlı Su Midyelerinin Ekonomik Değer Taşıyan Özelliklerinin Araştırılması. TAGEM09/ARGE07.
- Şereflifşan, H., Çek, Ş. ve Şereflifşan, M. 2013. The Reproductive Cycle of *Potomida littoralis* (Cuvier, 1798) (*Bivalvia: Unionidae*) in Lake Gölbaşı, Turkey. Pakistan J. Zool., 45(5): 1311-1319.
- Williams, J.D., Warren, M.L., Cummings, K.S., Harris, J.L. ve Neves, R.J. 1993. Conservation Status of Fresh water Mussels of the United States and Canada. Fisheries,18(9): 6–22.